

ОСВІТНЬО-РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОНАШОГО ОРДЕНУ ВАСИЛІАН НА ЗАКАРПАТТІ ЗА ЧАСІВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Кічера В.,

аспірант кафедри історії України історичного факультету УжНУ

Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ) відіграв дуже важливу роль у національному розвитку закарпатських русинів-українців. Вона була тим більш важливою, що спрямована на несення християнських традицій і моралі, крізь призму українства, серед місцевого населення, яке волею долі опинилося в складі іноземних держав. Демократичний лад Чехословаччини сприяв значному розвиткові релігійних інститутів в тому числі і монашого ордену Василіян, який мав кілька напрямів діяльності. Однією з основних сфер діяльності ордену - Чину Святого Василя Великого - було як виховання молодого покоління для самого ордену - так і виховання світської молоді переважно з бідних верств і сиріт.

Проблема виховання і освіти в історичній ретроспективі є актуальною для кожної спільноти. Великі проблеми з духовною сферою виховання сучасного суспільства, призводять до вкрай негативних наслідків - соціальної деградації молодого покоління. Велику і ефективну роботу в цій сфері проводили монахи ЧСВВ, а дослідження цих явищ перебуває у початковій стадії.

На даний момент нема профільних досліджень з даної проблематики, а існуючі дослідження з даного питання мають виключно дотиковий характер. Можна виділити працю сучасного дослідника історії церкви В. Фенича, який разом з О. Цапуличем написали нарис з історії ЧСВВ та Малобезрнянського монастиря, в якому зустрічаються окремі фрагменти освітньо-виховної діяльності і, зокрема, заснування отцями василіанами реальної гімназії з українською мовою навчання [1]. Хоч праця стосується історії ЧСВВ тут є важливі відомості про освітню діяльність ЧСВВ. Крім того, є невеликі повідомлення в пресі про освітню діяльність василіян. Для прикладу є повідомлення про діяльність інтернату василіян [2]. Що стосується релігійного виховання, необхідно виділити спогади Ю. Мересія, які були видані в радянський час, де він критикує василіанську модель виховання, хоча в роботі є окремі фактичні відомості [3]. Незважаючи на те, що праця написана в радянський час з метою критики західних цінностей, тут є важливі відомості, які дозволяють розкрити певні фрагменти з освітньої історії краю. Основна частина даного дослідження базується на архівних матеріалах, більшість яких вперше вводяться в науковий обіг.

Основним завданням роботи є прослідкувати виникнення навчально-виховних закладів та розкрити самий процес виховання. Крім того, звернути увагу на роль, яку виконували ці заклади в процесі своєї діяльності.

Особливо велике значення в діяльності ЧСВВ було виховання молодого покоління. Причому виховання здійснювалося, як виключно монахів, які в майбутньому ставали членами ордену, так і світських молодих людей, які не маючи багато грошей, все таки стараннями василіян могли отримати початкову освіту. Центром виховання майбутніх ієромонахів і братів був Мукачівський монастир, новіціат (школа для монахів) при якому відкрився 28 лютого 1921 р. Вже в цьому році на новіціат було прийнято 17 новиків, які були вихідцями з різних держав - Галичина (Польща), Румунія, Угорщина, Підкарпаття (Чехо-Словаччина), Бразилія, а пізніше були вихідці з Югославії [4]. В пізніші часи число новиків і схоластиків тільки збільшувалось, про що свідчить перевірка 10 грудня 1924 р. василіанських монастирів професором теології Й. Фолтиновським, за дорученням папи Пія XI, - в цей час уже нараховується 21 учень [5]. В 1926 р. на новіціат до ЧСВВ в Мукачеві було прийнято 36 новиків [6]. Причому серед цих новиків було 14 новиків клериків, які з часом мали отримувати сан священства, а іншими були брати лаїки (новики-лаїки), які цілком посвячували себе чернечому життю і ніколи не отримували сан священників [7]. Таким чином, з кожним роком кількість молодого покоління в ордені збільшувалось, про що свідчать наведені вище факти. Це свідчило про успішну діяльність монахів реформаторів, які за короткий період спромоглися отримати багато покликаних, які сприяли наповненню занепадаючого ордену молодим поколінням.

Чернече виховання складалося з кількох етапів кожен з яких мав свою функцію. Першим етапом була аспірантура, в якій вчилися особи, які не поступили на новіціат і проходили певний випробувальний термін при монастирі [8]. На цьому етапі спостерігали за юнаками, метою якого було випробування у покликанню і щоб молода особа мала справжні наміри все своє життя присвятити ЧСВВ. Це було своєрідне підготовче відділення для вступу на новіціат.

Другим, одним з найважливіших етапів, був новіціат - це чернеча школа, яка давала основи монастирської поведінки і дисципліни. Для кращого розуміння новіціату і його студій важливим є щоденник новіціату Василіян в Мукачеві на 1930-1931 р., в якому нараховується 28 новиків [9]. За цим щоденником зрозуміло, що повсякденний порядок був чітко регламентований - підйом був о 5 год. і закінчувався близько 9 год. вечора іспитом совісті, де кожен юнак мав відкриватися своєму наставнику [10]. Крім виключно релігійних обов'язків (молитва, служба і хор, рожанець, сповідь що-суботи) протягом дня проводились різні вправи і навчання - в понеділок, середу і п'ятницю - вправи пам'яті, конференції¹, заняття співом; у вівторок, четвер і суботу - вивчення катехизму, прогулянки і церковний спів [11]. Крім цього щодня вивчали грецьку і латинську мову. Наставником при новиках був Магістр, а його помічником Соцій [12]. Причому після Добромильської реформи (1931 р.) конференції були розділені - для новиків клериків їх проводив Магістр, а для братів лаїків - Соцій [13]. Першим магістром новиків, який займав цю посаду досить довго, був о. Гліб Кінах, призначення якого було в юрисдикції о. Анастасія Калиша [14]. Саме завдяки його розумному вихованню було значне поповнення при василіянських монастирях, а сам Мукачівський новіціат вважався одним з найдосконаліших. Як видно з цього щоденника, метою виховання було отримати основи монастирських знань і правил, після чого монахи ставали повноцінними членами спільноти. Із основних мов вивчали лише грецьку і латинську, а перевага надавалася духовному вишколенню і зростанню. Тут же ставало зрозуміло, яку професію за своїми можливостями отримують монахи.

Наступним етапом навчання були схоластичні студії, тобто монастирська школа, де основну роль надавали вже вивченню конкретних предметів. На схоластику потрапляли найбільш здібні учні, які в перспективі могли отримати професію богослова чи професора і самостійно навчати молоде покоління. Схоластичні студії на Підкарпатській Русі були відкриті в 1928 р., коли було реформовано Малоберезнянський монастир, а основою реформи і було створення схоластики [15]. Порядок дня схоластиків був схожий з новиками, але акцент робився на вивчення мов і інших предметів. Щодня до обіду були хор, вправи пам'яті, грецька та латинська мови; після обіду - в понеділок, середу і п'ятницю - руська та німецькі мови та задачі (понеділок і середа - латинь, п'ятниця - німецька мова); вівторок і четвер - прогулянки та духовні читання [16].

Першого року навчання (1928-29 навчальний рік) в Малому Березному було чотири брати - Леонтій Кіш, Мелетій Малинич, Мар'ян Білий, Полікарп Лозан, найуспішнішим серед яких був Мар'ян Білий [17]. Наступного навчального року було вже вісім нових схоластиків, найуспішнішими з яких були Віталій Величка та Йосиф Завадяк [18].

Серед предметів, які викладалися, переважали мови - латинська, грецька, німецька, руська, угорська, а серед інших предметів - історія, географія, мінералогія, плюс до всього вказувалося на старанність і поведінку [19]. Третій рік студій, до яких додавалася риторика, відбувались переважно в Галичині і, зокрема, в Лаврівському монастирі, про що свідчать відомості про результати навчання за 1932 р., де майже всі відмінні оцінки мав брат Йосиф Завадяк [20]. Після цього найуспішніші продовжували навчання богослов'я і теології в Римі. Наприклад, галицький протоігумен о. Стефан Решетило, за підсумками 1931/32 навчальних років із шести випускників провінції Св. Миколая, до римських студій рекомендує лише одного Павла Миськіва [21].

Останнім етапом навчання, куди потрапляли найздібніші, було вивчення богослов'я. В 1926 р. в Римі навчалося 5 вихованців мукачівського новіціату, причому два з них були громадянами Бразилії - Роман Мартинець та Іоан Рога; завершальний етап проходив і в Польщі (переважно Галичині), де навчання проходили 11 вихованців Мукачівського монастиря [22]. Серед них був, наприклад, і виходець із Сербії Христофор Миськів, який вивчав філософію в Свято-Онуфріївському монастирі у Добромилі, а богослов'я в Кристинопільському монастирі - в 1932 р. повернувся на Закарпаття, був висвячений на священника, і керував початковими студіями в Малоберезнянському монастирі [23]. В цих же монастирях, філософію і богослов'я, вивчав Йосиф Завадяк, який вже був вихідцем із Підкарпаття [24]. Але всі вони на початковому етапі проходили новіціат в Мукачеві та ранні схоластичні студії в Малоберезнянському монастирі про що свідчить і колективний лист 28 листопада 1929 р. схоластиків Малоберезнянського монастиря своєму Соцію з нагоди іменин, за підписами братів Христофора Миськіва, Йосифа Завадяка, Віталія Величка та інших [25].

Ще одним напрямом виховання був інтернат для бідних дітей, створений при Ужгородському монастирі, де виховувалася світська молодь в християнському дусі. Цей інтернат теж був складовою реформи, оскільки в 1923 р. Ужгородський монастир став другим реформованим монастирем після Мукачівського. В звіті 29 червня 1922 р. єпископу від ігумена і настоятеля інтернату о. Теофана Ски-

¹ Конференція - заняття, на якому проводиться викладання теорії аскетизму [187, 140].

бу йшлося про те, що успіхи за навчальний рік були досить значними, оскільки із 72 учнів на іспитах провалилися лише 5, а особливий успіх був у вивченні руської (тобто, української) мови, якою почали добре володіти навіть ті хто до цього часу нею зовсім не розмовляв [26]. Але у звіті зазначається, що настоятеля інтернату і інших керівників звинувачують у мадяризації, наводячи як приклад вступ в Угорське атлетичне товариство, хоч справжньою метою було виховання здорової молоді, внаслідок чого Підкарпатський Банк не надав допомогу потребуючим учням, як це зробили майже усі банки, бо вони допомагають лише руським закладам і товариствам [27]. Свідченням того, що учні виховувалися в християнському дусі є щомісячна кількість причасників у розмірі 20-30 учнів, а за весь навчальний рік 4600 чоловік [28]. Повну підтримку настоятелю монастиря та інтернату висловив єпископ у листі до о. Теофана Скиби 8 липня 1922 р. [29]. Незважаючи на певні закиди в мадяризації, інтернат дійсно виховував молодь, яка, крім обов'язкових предметів, вивчала основи християнської моралі. Більш того можливість отримати освіту мали вихідці з небагатих сімей. Велику частку вихованців становили діти священників, які не дуже вчасно сплачували за навчання своїх дітей, на що скаржиться о. Теофан Скиба єпископу 8 червня 1923 р. [30]. Наприклад, єпископ наказує одному з приходників о. Євгенію Беловичу виплатити борг Ужгородському інтернату в сумі 1477 крон, хоча б частинами і тільки після того судовий процес монахів проти нього припинять [31].

У звіті єпископу 31 липня 1923 р., за підписом о. Теофана Скиби, зрозуміло, що в інтернаті основну увагу звертали на релігійно-моральне виховання, а кількість причасників нараховувалась - 3995 осіб; щодо навчання, то з 86 учнів провалилися лише три [32]. Свідченням, що велика увага приділялася бідним учням є кількість оплати, яка становила в загальному 360 крон, але з урахуванням бідних учнів лише 200 крон в місяць [33]. Хоч інтернат мав великі борги, ця діяльність мала виключне значення, а вихідці з простих сімей могли отримати освіту і релігійне виховання, що було дуже важливим у діяльності ЧСВВ. У звіті о. Теофан Скиба наголошував, що вся діяльність була направлена "...для пользы нашего руськаго народа и для интеллигенции руськой..." [34].

Фінансове становище монастиря і інтернату було досить стабільним. За 1922/23 навчальний рік учні заплатили 213 тис. 595 крон, борг минулого року становив - 92 тис. 562 крони, а загалом сума мала становити 306 тис. 157 крон [35]. Хоч існували борги вони перекривалися прибутками, а крім того монастир висилав кошти на мукачівсь-

кий новіціат (3 тис. 250 крон) та підтримував Малаберезнянський монастир (4 тис. 928 крон) [36]. Все це яскраво свідчить про самодостатність монастиря, який здійснював велику роботу у вихованні молодого покоління за невелику оплату.

Проте певні проблеми з упередженістю існували. Якщо прямо про мадяризацію говорити важко то єпископ о. Антоній Пап принаймні упереджено ставився до вихідців із Галичини, оскільки у листі 12 грудня 1923 р. до Громадянського Правління він говорив про даремність приходу на префекта Ужгородського інтернату вихідця з Галичини, хоч уряд це дозволив [37]. Дійсно державні органи досить лояльно ставилися до вихідців з Галичини, які проводили реформу, розуміючи про значний вплив в попередні часи угорського духовенства таким чином намагаючись утворити рівновагу в конфесійній ситуації.

Після реформування монастиря у 1923 р. ігуменом став о. Ієронім Малицький, а інтернат продовжував свою релігійно-виховну діяльність, а в 1924 р. нараховував 75 школярів [38]. Вже за ігумена о. Петра Котовича, в 1925 р. при монастирі була створена друкарня, яка була частиною реформи. Все ж таки префектом інтернату став о. Роман Бойчук, прихід якого так був немилий єпископові у 1923 р. За звітом 1926/27 навчальних років інтернат отців василіан утримував 85 учнів, які в інтернаті спали, харчувалися, отримували освіту і лікарську допомогу, а найбідніші отримували це безкоштовно [39]. Підтвердженням успішності інтернату і після його реформування є щорічний звіт державної реальної гімназії в Ужгороді за 1931/32 навчальний роки, за яким навчалось 60 учнів, які отримували морально-релігійне виховання, лікарську опіку, існував хор і драматичний гурток (давав два концерти - в березні і червні) [40]. Щомісячна оплата для учнів становила 200-350 крон, хоч половина мали зниження оплат, а 5 вчилися взагалі безкоштовно - і це при тому, що монастир не мав жодної зовнішньої допомоги [41]. Директором в цей час був о. Мирон Калинець, заступником - о. Іосиф Мартинець, префектами - оо. Іосафат Рога та Мар'ян Станканинець [42]. Як видно зі звіту, монастир і надалі проводив виховання в релігійному дусі, а навчалися в основному вихідці з простих сімей, оскільки були зниження у оплаті, яку не могли усі сплачувати. Крім того, з деяких вихованців виростало багато майбутніх монахів і священників, оскільки лише під постійним наглядом можна виявити здібності молодих людей і справжність покликань. Про успішність даного закладу свідчить зростання учнів - у 1938 р. інтернат надавав опіку 98 учням [43].

Піком освітньо-виховної діяльності було створення в 1937 р. гімназії отців Василіан [44]. За стати-

стичним звітом 1937-38 навчальних років тут навчалось 106 учнів, а у всіх класах найбільше годин виділялось на вивчення руської (української) мови [45]. Серед монахів тут працювали С. Сабол, П. Лозан, П. Гучко та ін. [46]. В листі А. Аліськевича, який був директором цієї гімназії, до Ф. Потушняка від 16 жовтня 1938 р. повідомляється про переведення гімназії до Великого Бичкова [47]. В іншому листі директора від 27 лютого 1939 р. повідомляється, що Ф. Потушняк був призначений декретом протоігумена на посаду професора цього закладу [48]. Та-

ким чином, разом з монахами у вихованні співпрацювала і світська інтелігенція краю.

Отже, діяльність ЧСВВ мала яскраво виражений проукраїнський напрям. Створення інтернатів давало можливість бідній, і в першу чергу, сільській молоді отримувати повноцінну освіту за дуже низьку оплату. Як релігійне, так і світське виховання займало надзвичайно важливу нішу, виконуючи велику, в першу чергу, соціальну роль. Вершиною освітньо-виховної роботи було відкриття гімназії з українською мовою навчання.

Список використаних джерел:

1. Фенич В. Цапулич О. Малоберезнянський Свято - Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті / УжНУ. - Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2004. - С. 60.
2. 25-льтий ювілей інтерната оо. Василиан // Неделя. - Число 11.- Год видання IV. - 13 марта, 1938. - С. 2.
3. Мересій Ю. За брамою монастиря: Спогади. - Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. - С. 140.
4. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1201. Ведомости учета личного состава Мукачевского монастыря. - Арк. 1-2.
5. ДАЗО. - Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород - Оп. 7. - Спр. 1536. Отчет профессора теологии Фолтиновски Иосифа о результатах проверки монастырей ордена Василиан в Словакии и Подкарпатской Руси и переписка по етому вопросу. - Арк. 3.
6. ДАЗО. - Ф. 9"с"/2. Президія Земського уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді - Оп. 2. - Спр. 779. Переписка з міністерством внутрішніх справ, міністерством народної освіти, поліційними і жупанатськими органами про діяльність монастирів Василиан на Підкарпатській Русі. - Т. 1. - Арк. 52.
7. Мересій Ю. За брамою монастиря: Спогади. - Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. - С. 140.
8. Там же. - С. 140.
9. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 5. - Спр. 463. Распорядок дня для послушников и список их. - Арк. 1-2.
10. Там же. - Арк. 3-4.
11. Там же. - Арк. 3.
12. Мересій Ю. Названа праця. - С. 140.
13. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1504. Постановления генерального капитула монастыря ордена Василиан в г. Риме за 1931 г.- Арк. 32.
14. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 950. Циркуляр епископа Мукачевской епархии об освобождении монахов некоторых монастырей, об освобождении Мария-Повчанского и Биксадского монастырей от юрисдикции протоигумена Мукачевского монастыря и по др. административным вопросам. - Арк. 20.
15. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1371. Переписка монахов настоятелей монастырей ордена Василиан по церковно-административным вопросам и др. - Арк. 57-58.
16. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1275. Дневники монахов кандидатов в Мукачевском монастыре. - Арк. 2.
17. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1431. Ведомости об успеваемости студентов монастырского училища в с. Киш-Березна. - Арк. 1.
18. Там же. - Арк. 5.
19. Там же. - Арк. 1.
20. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1574. Личные документы монахов ордена Василиан. - Арк. 20.
21. Там же. - Арк. 36.
22. ДАЗО. - Ф. 9"с"/2. - Оп. 2. - Спр. 779. - Арк. 52.
23. Фенич В. Цапулич О. Названа праця. - С. 91.
24. Там же. - С. 98-99.
25. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 5. - Спр. 456. Частная переписка монахов. - Арк. 6.

26. ДАЗО. - Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород - Оп. 7. - Спр. 622. Отчет настоятеля монастыря О. Василия об успехах воспитанников монастыря в 1921-22 учебном году. - Арк. 1-2.
27. Там же. - Арк. 1.
28. Там же. - Арк. 3.
29. Там же. - Арк. 4.
30. ДАЗО.-Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород-Оп. 7.-Спр. 1192 "а". Дело о деятельности Василианского ордена на территории Подкарпатской Руси. - Арк. 18-19.
31. Там же. - Арк. 34.
32. ДАЗО. - Ф. 151. Правление Мукачевской греко-католической епархии, г. Ужгород -Оп. 7.-Спр. 1336.Отчет о деятельности и финансовом состоянии интерната Василиан в Ужгороде. - Арк. 1.
33. Там же. - Арк. 1.
34. Там же. - Арк. 2.
35. Там же. - Арк. 3.
36. Там же. - Арк. 3.
37. ДАЗО.-Ф. 151.- Оп. 7. - Спр. 1192 "а". - Арк. 39.
38. ДАЗО.-Ф. 151.-Оп.7.-Спр. 1536. - Арк.. 3.
39. Звідомлення руської держ. Реальн. Гимн, и її ровнорядних отделов чеських и мадярскоь VIII кл. в Ужгородь за шк. рок 1926-27. - С. 26.
40. ДАЗО. - Ф. 64. Монастырь ордена Василиан г. Мукачево. - Оп. 3. - Спр. 1551. Преписка генерального настоятеля ордена Василиан с настоятелями монастырей по церковным и административным вопросам. - Арк. 70.
41. Там же. - Арк. 70.
42. Там же. - Арк. 70.
43. 25-льтний ювілей інтернату оо. Василиан // Неделя. - Число 11. - Год выдання IV. - 13 марта, 1938. - С. 2.
44. Інавгураційна промова протоігумена о. Полікарпа Булика ЧСВВ, в день відкриття клясичної гімназії Чина ОО. Василіян в Ужгороді // Звідомлення гімназії чина ОО. Василіян в Ужгороді (з правом прилюдное™) за шкільний рік 1937-38. - С. 8.
45. Звідомлення гімназії чина ОО. Василіян в Ужгороді (з правом прилюдности) за шкільний рік 1937-38. - С. 21-29.
46. Там же. - Арк. 17-23.
47. Тиводар М. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка. - Ужгород: Гражда, 2005. - С. 85-86.
48. Там же. - Арк. 86.

Аннотация

Религиозные институты - Мукачевский греко-католический монастырь и Мукачевская греко-католическая епархия - сыграли важную роль в истории Закарпатья. Мукачевский греко-католический монастырь был образован в XIV веке Федором Корятовичем, и помимо религиозной деятельности, занимался культурной и образовательной миссией, особенно когда управлялся Орденом Василиан.

Summary

Such religious institutes as Mukachevo Greek-Catholic monastery and Mukachevo Greek-Catholic Eparchy played a very important role in the Transcarpathian history. Mukachevo Greek-Catholic monastery which was founded in the 14th century by Fedir Koryatovych, besides its religious activities, provided also cultural and educational ones, especially when was governed by Vasilian monks society.